

Digitalisering af Roskilde Skt. Clara Klosters Arkiv

Af Johnny Grandjean Gøgsig Jakobsen

Da Martin Luther for 500 år siden bankede sine 95 teser op på kirkedøren i Wittenberg, satte det gang i en udvikling, som han næppe selv i sin vildeste fantasi kunne have forestillet sig. Blandt de omfattende konsekvenser var, at den katolske kirke blot tyve år senere var blevet afskaffet overalt i de nordiske lande og afløst af en luthersk-evangelisk kirke. Selvom Luther ikke var grundlæggende imod alle former for klostervæsen, så fik trosskiftet i praksis den virkning, at alle middelalderens danske klostre blev lukket ned – nogle straks i forbindelse med Reformationen, andre i årtierne efter. Stiftsbyen Roskilde var en af de sidste bastioner for den katolske kirke i Danmark, men også her måtte i første omgang de to tiggerbrødrekonventer af sortebrødre og gråbrødre forlade byen i 1536-37. Byens tre nonneklostre fik lidt længere levetid, idet de af nonnerne, der ønskede det, fik lov at blive i deres klostre livet ud, men i 1570'erne var den middelalderkatolske klostertid i Roskilde endegyldigt forbi.

Vort nutidige kendskab til middelalderklostrenes historie afhænger i vidt omfang af de bevarede skriftlige kilder, og omfanget og bevaringsgraden af disse varierer i Danmark ganske betydeligt de enkelte klostre imellem. For Roskildes vedkommende er vi gennemgående bedre stillet end så mange andre steder i landet, og dette gælder i særdeleshed for byens franciskanske nonnekloster, Skt. Clara Kloster, hvorfra vi har det største bevarede arkiv fra noget dansk middelalderkloster: Ialt 471 diplomer fra Skt. Clara Klosters Arkiv findes bevaret i den Arnamagnæanske Samling på Københavns Universitet, dækkende hele klosterets godt 300 år lange levetid.

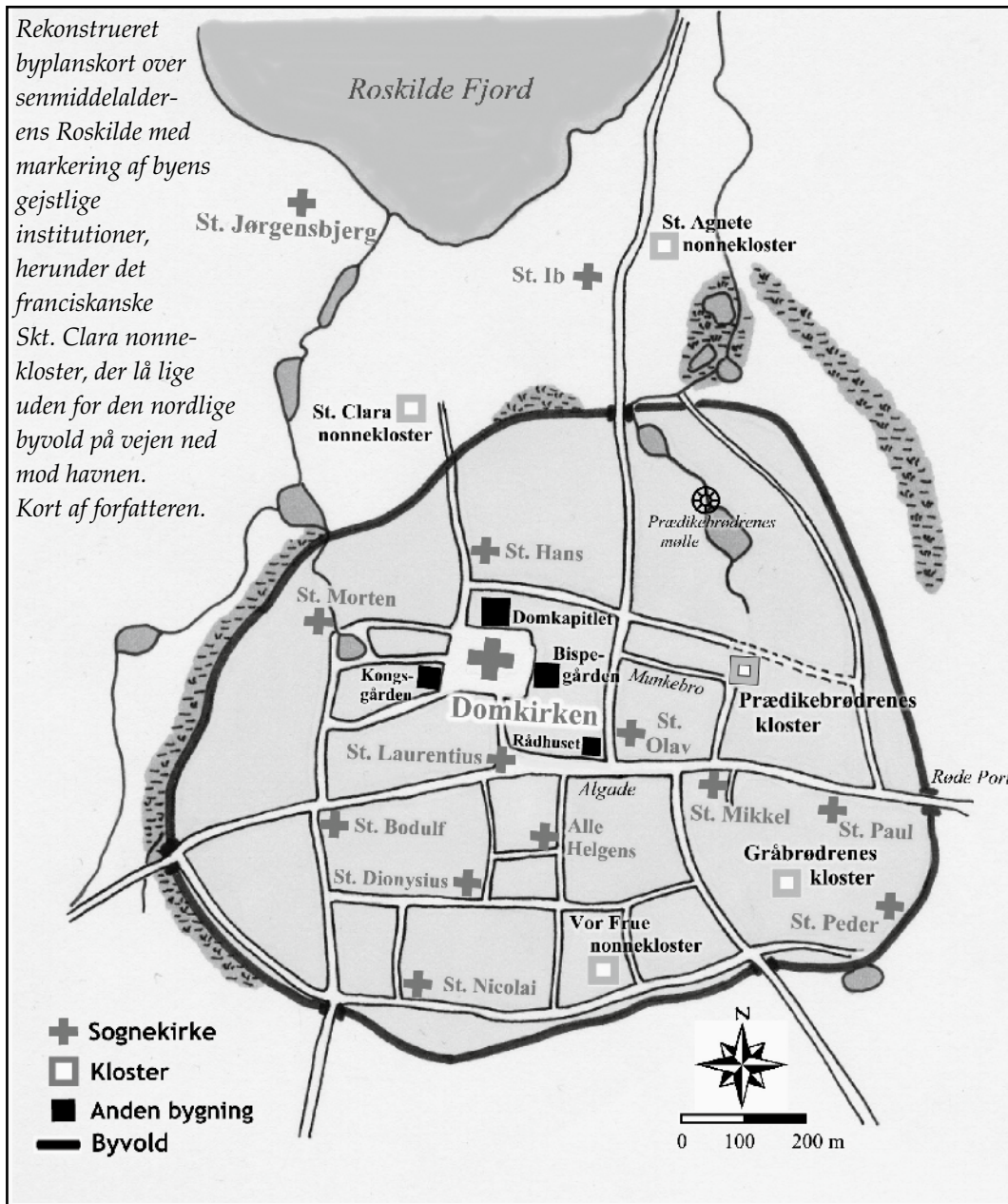
Skt. Clara Kloster og dets arkiv

Før jeg kommer nærmere ind på diplomerne, er det på sin plads med en kort introduktion til selve klosterets historie. Skt. Clara Kloster blev som det fjerde af Roskildes i alt fem klostre oprettet i 1256 på initiativ af grevinde Ingerd von Regenstien, der sin tyske titel til trods var pæresjællandsk og datter af storgodsejeren Jakob Sunesen. Nonneklosteret blev

*Johnny Grandjean
Gøgsig Jakobsen, ph.d.
i middelalderhistorie,
lektor på Nordisk
Forskningsinstitut,
Københavns Universi-
tet.*

Rekonstrueret
byplanskort over
senmiddelalder-
ens Roskilde med
markering af byens
gejstlige
institutioner,
herunder det
franciskanske
Skt. Clara nonne-
kloster, der lå lige
uden for den nordlige
byvold på vejen ned
mod havnen.
Kort af forfatteren.

anlagt i byens nordvestlige udkant, akkurat uden for byvolden, omtrent hvor Byparken ligger i dag. Der er ikke længere noget at se af selve klosteret, men gadenavnet *Sankt Claras Vej* vidner om dets fortidige eksistens. Klosteret var gennem de følgende århundreder beboet af typisk 20-30 franciskanske nonner eller 'klarisser', opkaldt efter ordensgrundlæggeren Skt. Clara af Assisi. En betydelig del af konventsøstrene synes at være kommet fra landadelens familier rundt om

på Sjælland, men også døtre og enker af mindre bemidlede familier kunne få adgang til klosteret. De sidste nonner i Roskilde Skt. Clara omtales i 1545, hvorefter klosteret havde en kort tid som kongelig lensgård, indtil hele det tidligere klostergods i 1561 blev overdraget til Københavns Universitet som hjælp til universitetets økonomi.

Det var ved samme lejlighed, at nonneklosterets arkiv blev overført til universitetet. Når dette kunne være af interesse for en luthersk-evangelisk universitetsadministration skyldes det, at langt hovedparten af brevene, såkaldte 'diplomer', netop omhandler klosterets gods. Et 'diplom' forstås i middelalderhistorisk sammenhæng som et offentligt brev eller dokument, som regel af juridisk gyldighed, f.eks. i form af gavebreve, skøder, testamenter og tingsvidner. Diplomerne fra Roskilde Skt. Clara Kloster omtaler f.eks. hvordan klosteret modtog godsgaver i medgift når kvinder indtrådte i konventet eller som donationer i forbindelse med sjælemesseoprettelser, begravelser o.lign., hvordan modtagne godsgaver blev byttet væk til mere praktisk beliggende jordegods (mageskifter), og hvordan jordbesiddelser og andre privilegier med jævne mellemrum blev stadfæstet i værnebrev udstedt af paver, biskoper og konger. Diplomerne dokumenterede således først klosterets og siden universitetets adkomst til de indtægtsgivende godsbesiddelser.

Med tiden fik diplomarkivet stadig mindre praktisk retsværdi, men så tiltog det til gengæld i arkivalsk værdi, efterhånden som den historiske interesse for rigets fortid voksede. Ifølge en arkivregistratur fra 1633 blev klosterarkivet da opbevaret i rektors skrin i en skuffe for sig selv i universitetets konsistoriebygning. I 1716 fik den islandsk-fødte professor ved universitetet Arne Magnusson (1663-1730) til opgave at bringe orden i den gamle samling af klosterdiplomer i universitetets arkiv, og i den forbindelse valgte han simpelthen at tage hele Skt. Clara Klosters Arkiv med sig hjem til sit private domicil i København, hvor det forblev resten af hans levetid. Mens der nutildags ville blive set med uhyre strenge øjne på den slags uautoriserede 'langtids-hjemlån', så var der næppe mange i samtiden, der savnede diplomsamlingen. Og i dag kan vi kun være lykkelige for, at han gjorde det, thi derved undgik klosterarkivet at gå op i røg sammen med resten af universitetet ved Københavns storbrand i 1728. Efter Magnussons død vendte arkivet dog tilbage til Københavns Universitet som en del af den såkaldte Arnamagnæanske Samling, der med sine knap 3.000 hånd-

skrifter og godt 15.000 diplomer i 2009 blev tilføjet UNESCO's liste over verdenskulturarv.

Udforskningen af klostrets arkiv

Roskilde Skt. Clara Klosters Arkiv vil i de kommende tre år blive centrum for en betydelig forskningsbevågenhed som det centrale omdrejningspunkt for et såkaldt 'kernegruppeforskningsprojekt' samfinansieret af Velux Fonden og Københavns Universitet. Projektet, der hedder "*Skrift og tekst i tid og rum*", er særdeles tværfagligt, og i det indgår forskere med højst forskellige ekspertiser, der i denne sammenhæng kan siges at samle sig under fællesoverskriften 'digital humaniora'. Forskningsprojektet har som sit overordnede mål at "...skabe et helt nyt grundlag for arbejdet med danske middelaldertekster ved at afdække en række fundamentale forhold relateret til middelalderlig skriftudvikling, datering og lokalisering." Det betyder mere konkret, at vi med Roskilde Skt. Clara Klosters Arkiv som case study vil udvikle, tilpasse og anvende en række forskellige digitalteknologiske virkemidler til at blive klogere på middelalderens håndskrifter generelt, herunder også på hvordan vi som forskere bedre kan analysere dem, og hvordan vi bedre kan formidle kilde-dokumenterne selv og deres historiske indhold til offentligheden. I praksis er kernegruppeprojektet inddelt i tre underprojekter med hver sin faglige overskrift: 1. Digital editionsfilologi; 2. Skriverstudier – Arkivet i Skt. Clara Kloster; 3. Sprogteknologi og historisk kildemateriale. Mens det første delprojekt har til formål at finde ud af, hvordan man på en tidssvarende og brugervenlig måde udgiver middelalderlige tekster på internettet og andre digitale medier, så handler det tredje delprojekt populært sagt om at udvikle et computerprogram, der selv er i stand til at 'læse' et middelalderligt håndskrift og, ud fra et indlejret kendskab til tusindvis af andre håndskrifter, være i stand til at komme med et kvalificeret bud på *hvornår*, *hvor* og måske endda af *hvem* teksten er skrevet.

Nærværende artikels forfatter har indtil videre kun et yderst begrænset indblik i projektets teknologiske side. I delprojekt 2, som undertegnede indgår i, er målet af mere historisk karakter end i de to øvrige, nemlig at blive klogere på, hvordan skriftproduktionen foregik i et dansk kloster i middelalderen. Dette involverer bl.a. palæografiske analyser af, hvordan man skrev og stavede op gennem arkivets 300-årige levetid, samt hvilke typer pergament og blæk man brugte

Eksempel på et diplom fra Roskilde Skt. Clara Klosters Arkiv (AM LX 22 r). Der er tale om et pergamentbrev udstedt i 1408 af Anna Pedersdatter, Mikkel Ruds enke, hvori hun skænker sin datter Margrete, der er nonne i Skt. Clara Kloster, indtægten af to gårde i Hastrup og Svansbjerg (Bjæverskov hd.). Brevet har været besejlet af fru Anna selv, samt de to riddere Jakob Lunge og Jørgen Rud, hvoraf de to førstnævntes segl stadig sidder på diplommet. Foto: Arnamagnæansk Samling.

dertil. Selv er jeg tilknyttet projektet som egentlig klosterhistoriker, idet man måske lidt frækt kan sige, at jeg er en de få forskere i kernegruppeprojektet, der har en decideret interesse i det sted og de mennesker, hvorfra klosterarkivet kommer, og som diplomerne i bund og grund omhandler.

I klosterhistorisk sammenhæng rummer Roskilde Skt. Clara Klosters Arkiv et selv efter europæisk standard enestående indblik i et middelalderligt nonneklosters forhold, først og fremmest dets godsforhold, men også hvad angår klostre-

rets relationer generelt til resten af samfundet og dets interne – og i dansk forskning ofte oversete – klosterliv for søstrene. Den skrifthistoriske undersøgelse vil derfor blive suppleret med en mere almenhistorisk undersøgelse af diplomernes tilblivelse og indhold, bl.a. med henblik på belysning af diplomtype, udsteder- og modtagerforhold, samt deres specifikke historiske kontekst. Selvom der er tale om et arkiv af modtagne breve fra mange forskellige udstedere, så vidner diplomsamlingen i høj grad også om skriftlige forhold på det modtagende kloster, da der i sagens natur kun er tale om breve som klosteret har haft interesse i at bevare for eftertiden. Hovedparten af diplomerne er udstedt på anmodning fra klosterets ledelse, nogle endda af nonnerne selv. Dertil kommer, at en ikke ubetydelig del af diplomerne er bevaret i form af vidisser (dvs. attesterede afskrifter af nu tabte originaler) udfærdigede på initiativ af klosterets ledelse.

Samlet kan digitaliseringen af diplomsamlingen forventes at give et hidtil ukendt indblik i et dansk middelalderklosters diplomatariske virke. Det gælder f.eks. spørgsmål som hvilke slags forhold man havde behov for at få nedfældet på skrift; hvem udstedte diplomerne, til hvem, hvornår og i hvilke sammenhænge; og i hvilket omfang kan der ud fra palæografiske undersøgelser og specifikke omtaler i brevene identificeres skrivere med særlig relation til klosteret og dets sociale netværk? Diplomernes udstedelsessted vil også blive nærmere analyseret, idet brevenes spatiale proveniens er væsentlig for forståelsen af deres tilblivelse og de tilknyttede skrivere. Men også andre lokaliteter omtalt i brevene er værd at inkludere i undersøgelsen, idet de vidner om aktørernes bopæl og de geografiske rammer for klosterets netværk. Dertil kommer, at skrivemåder af de enkelte sted- og personnavne kan afspejle skrivernes sproglige baggrund og dermed belyse deres identitet.

Også rækkende ud over projektets egen skriver- og skrifthistoriske fokus vil undersøgelsen med konkret hensyn til klarisserklosteret i Roskilde kunne give os større indsigt i spørgsmål som, hvem nonnerne og deres familier var; hvem der i øvrigt donerede gaver til klosteret; hvad de forventede til gengæld (forbønner, sjælemesser, begravelser?); hvor meget gods bragte søstrene med sig ind i klosteret; hvordan blev godset forvaltet og af hvem; hvordan var fæstebøndernes vilkår; og hvilke landgildeydelse tilgik klosteret? Særlig spændende i klosterhistorisk henseende ville det være, hvis vi tillige kunne blive bare en anelse klogere på, hvorfor kvin-

Officielle diplomer udstedt af Roskilde Skt. Clara Kloster blev for at bevise deres gyldighed påsat to laksegl, nærmest at betegne som datidens digitale underskrift. Det ene segl repræsenterede klosterets kvindelige overhoved (abbedissen), det andet repræsenterede hele konventet. På Roskilde klarisserklosters konventsegl er øverst afbildet Skt. Frans af Assisi knælende foran en seraf, en seksvinget engel, som han angiveligt så umiddelbart inden han fik sine stigmata. Nederst knæler en kvinde, muligvis Skt. Clara, foran en gejstlig mand, der holder noget – måske en monstrans – over hendes hoved. Danske Gejstlige Sigiller nr. 425.

derne valgte at blive nonner, og hvad deres hverdag gik med i klosteret?

Faktisk var projektet dårligt gået i gang den 1. april 2017, førend den første opsigtsvækkende opdagelse blev gjort. Mens den hidtidige registratur og litteratur lidt ubestemt har opgivet antallet af diplomer i samlingen til "over 350" eller "knap 400", så viste den indledende og nu tilendebagte digitale affotografering af alle brevene, at arkivet faktisk omfatter intet mindre end 471 diplomer! Man skal dog næppe af den grund vente en strøm af nye historiske kildebelæg fra Roskildes middelalder, idet der snarest er tale om kopier og genparter af allerede kendte breve, men dette vil blive undersøgt nærmere i de kommende måneder.

Det offentlige udbytte af forskningsprojektet vil dels blive

en digital online-udgivelse af samtlige 471 diplomer i klosterarkivet med billede i høj opløsning af selve diplommet og dets eventuelle laksegl, og en digital afskrift af brevets fulde ordlyd såvel på originalsproget (overvejende latin og middelalderdansk) som i en engelsk paralleloversættelse, sammen med et opsummerende referat af brevets indhold. I den digitale repræsentation af brevtteksten vil alle personnavne og stednavne blive 'tagget', således at der via hyperlinks gives adgang til eventuelle omtaler af personer og steder i onlineudgaver af eksempelvis *Dansk Biografisk Leksikon* og *Danmarks Stednavne*. På samme måde vil forklaring af middelalderlige termer kunne tilgås via digitalt opslag i *Ordbog over det Danske Sprog*. Derudover vil resultaterne af de forskningsmæssige analyser blive præsenteret samlet i en stor skrift- og klosterhistorisk antologi om Roskilde Skt. Clara Kloster, mens aspekter af delundersøgelserne vil blive publiceret i diverse relevante tidsskrifter – hvis redaktionen er positivt indstillet måske endda også i kommende årgange af nærværende årbog.